

OD PRVEGA ŠOLSKEGA DNE DO OBLETNIC MATUR

Prazniki in praznovanja v šolstvu

Marjetka Balkovec Debevec

127

IZVLEČEK

V prispevku obravnava šolskih praznikov in praznovanj sega predvsem v čas od druge polovice 19. stoletja naprej in jih primerja s sodobnostjo. Predstavljeni so v treh večjih sklopih: 1. prazniki in pomembni dogodki v kraju, 2. prazniki kot del državne, domoljubne, ideološke vzgoje in 3. prazniki ob začetku in koncu šolskega leta ter ob koncu šolanja. V šolskih praznikih in praznovanjih se odražajo širši družbeni in gospodarski vplivi, ki so pomembni pri oblikovanju posameznika in družbe.

Ključne besede: šolski prazniki, učenci, učitelji, šolsko leto, matura

ABSTRACT

The article deals with school festivals and celebrations of customs, in particular from the second half of the 19th century onwards, and compares them with the present. They are presented in three major groups: 1. local festivals and important events, 2. festivals as part of civic, patriotic, or ideological education, and 3. festivals at the beginning and end of the school year, and at the completion of schooling. School festivals and celebrations reflect the wider social and economic influences that are important to the formation of the individual and society.

Keywords: school festivals, pupils, teachers, school year, *matura* (A-levels)

Uvod

Pri raziskovanju šolske preteklosti, njenega delovanja in življenja v različnih obdobjih, se nam vedno znova potrjuje osrednja ugotovitev: šola je odsev časa. Delovanje šole je bilo v vseh obdobjih vpeto v širša družbenopolitična, kulturna in gospodarska dogajanja in razmere. Prepletenost vseh teh dejavnikov se izrazito kaže na primerih šolskih praznikov in praznovanj.

Šolski prazniki so sestavni del šolskega leta in šolskega dela.

Obravnava šolskih praznikov in praznovanj v pričujočem prispevku zajema predvsem čas od druge polovice 19. stoletja naprej, predstavljeni pa so v treh večjih sklopih:

1. prazniki in pomembni dogodki v kraju,

2. prazniki kot del državne, domoljubne, ideološke vzgoje in
3. prazniki ob začetku in koncu šolskega leta ter ob koncu šolanja.

Pričujoči prispevek prinaša predvsem splošen historično-etnološki pregled šolskih praznikov in praznovanj na Slovenskem, konkretno ponazorjen s posameznimi primeri.

Zelo pomemben vir (tudi) za raziskovanje šolskih praznikov so šolske kronike, ki so jih pisali šolski upravitelji oziroma učitelji že vsaj od leta 1870 naprej, ko je izšel prvi ministrski ukaz, ki je v državnih šolah predpisal pisanje kronik. Nekaj primerkov hrani Slovenski šolski muzej, večinoma pa jih hranijo arhivi, ponekod tudi šole. Pomembnejši podatki iz delovanja in življenja šole so objavljeni tudi v t. i. letnih poročilih šol. Tiskana letna poročila so osnovne šole na Slovenskem začele izdajati po letu 1850, po zgledu gimnazijskih letnih poročil, katerih začetki segajo v sredino 18. stoletja. Osnovnošolska letna poročila so izhajala do prve svetovne vojne, mnoge šole so jih izdajale še do druge svetovne vojne, nato pa le še redke. Slovenski šolski muzej hrani bogato zbirko letnih poročil in z njihovo pomočjo lahko spremljamo šolske praznike v vseh slovenskih pokrajinah. Zaradi omejenega obsega članka so kot ilustrativni primer za konkretni šolski praznik navedene posamezne šole, vendar za večino praznikov lahko najdemo podobne primere praznovanj v različnih šolah. Za posamezne razlike oz. posebne značilnosti, ki so vplivale na šolska praznovanja na določenem predelu slovenskega ozemlja (npr. Primorska, Prekmurje, Koroška), so ti primeri izpostavljeni posebej. Zapise o šolskih praznovanjih najdemo tudi v glasilih šol, v (jubilejnih) šolskih zbornikih ter v pedagoškem in drugem časopisju, v različnih šolskih dokumentih, v spominskih zapisih, pomembni so ustni viri.

128

Prazniki in pomembni dogodki v kraju

Na vseh pomembnejših prireditvah v kraju je bila vedno navzoča tudi šola, torej učenke in učenci ter učiteljice in učitelji. Pogosto je šola tudi pripravila in izvedla kulturni program prireditve. Različne praznične dni in pomembne dogodke, ki so jih v kraju javno praznovali in kjer je bil kot pomemben sestavni del udeležencev tudi šolska mladina z učitelji, lahko razdelimo v več sklopov. V prispevku predstavljamo nekaj najbolj izrazitih primerov, kot so: slovesnost ob odprtju nove šolske stavbe, cerkvene procesije, drugi cerkveni in državni prazniki (miklavževanja, božičnice), prihod pomembnih gostov v kraj (kulturne osebnosti, politični veljaki, prihod Tita), nove tehnične in tehnološke pridobitve (nove ceste, železnica, tovarne, stavbe).

Odprtje nove šolske stavbe

“Prosvete dan, palača tu stoji / nanovo zgrajena, opremljena, svetišče vede in omike naše / namenu svojemu se otvori ... In jasnih, svežih lic ste zbrani tukaj vsi, / ki mar vam blagor vaše mladeži, zavamec vaših, upajočih, / praznujete zdaj praznik redek vi. /.../“ (Šolska kronika, Kostanjevica 1906/07. b. n. str.)

Pesnitev s šestimi kiticami je nastala ob slovesnem odprtju nove šolske stavbe v Kostanjevici na Krki, 11. oktobra 1906. Napisal jo je posestnik Lavoslav Bučar iz Kostanjevice, na slovesnosti pa jo je povedala učenka 4. razreda, Ivanka Jankovič. Zanos, ki ga je čutiti iz zapisanih besed, kaže kakšen pomen je imel za kraj nov hram učenosti. Koliko upanja v boljšo prihodnost, ki jo je obetal razvoj šolstva, je velo iz konkretnega primera in iz drugih podobnih slovesnosti po vsej deželi. Zato so tako kot v Kostanjevici tudi drugod ob odprtju novih šolskih stavb polagali velike upe za prihodnost in poudarjali pomen šolstva za razvoj družbe.

Novo šolsko posloplje v Kostanjevici na Krki, ob odprtju leta 1907 (razglednica, hrani Janez Zakšek)

V obdobju od 1869 do 1900 so na slovenskem ozemlju zgradili 305 novih šol, v letih od 1900 do 1918 pa 273 (Ostanek 1973: 6). Prireditve ob odprtju šol, ki jo ponazarjamo s primerom Kostanjevice, so imele podoben osrednji program slovesnosti. Posamezne šole so izdale natisnjena vabila na veliki dogodek. Pred dnevom odprtja so učitelji ob pomoči učencev in krajanov skrbno pripravili šolski prostor. Goste je pozdravljala mlaj, okrašen z narodnimi zastavami. Z vrha šolske strehe so plapolale "štiri velike po 6 m dolge narodne zastave" in "vrh arkade je ponosno se vzdigovala plapolajoč v pozdrav 8 m dolga cesarska zastava". Pred šolskimi vrati sta bila "dva povezana mlaja v pozdrav cesarju, z zelenjem ovitimi črkami F. J. I." (Franc Jožef I.). S cvetličnimi grmiči in cveticami so bili okrašeni vsi šolski prostori, še posebej največja soba 2. razreda, prirejena za slovesnost. Takšnega dogodka se je udeležilo vse učiteljstvo okraja, šolski nadzorniki, krajevni šolski svet, "županstvo, uradništvo, meščanstvo, stariši in veliko ljudstva domačega in ptujega" (Šolska kronika, Kostanjevica 1906/07: b. n. str.).

Privedite se je pričela z mašo, pri kateri je pel domači pevski zbor, sledil je sprevid do nove šole in blagoslov. Pot do nove šolske stavbe in pomen nove šole so v slavnostnih govorih predstavili okrajni in krajevni šolski nadzornik, župan, predsednik krajevnega šolskega sveta in šolski vodja. V programu so nastopali šolski otroci (pozdrav, deklamacije, petje), ki so ga sklenili s cesarsko pesmijo. Sledil je ogled šolskih prostorov, ki so bili vsi opremljeni s cvetjem, učnimi slikami, učili. V Kostanjevici je bila osrednjemu slavnostnemu dogodku namenjena največja učilnica na šoli, ki je bila *“kaj okusno ozalšana. /.../ Ker ni mogla vsa množica v slavnostno dvorano, je šetala po drugih lepih šolskih dvoranah, ki so bili v ta dan vsa primerno priredjena in odprta“*. Organiziran je bil tudi skupni obed za goste v krajevni gostilni. *“Pri banketu so bile razne napitnice na Njega Velič. presvetl. cesarja F. J. I. na procvit šole in naroda itd. itd.“* (Pavčič 1906/07: b. n. str.).

130

Tako pri gradnji šolskih stavb kot pri organizaciji slovesnih dogodkov in še posebej pri pogostitvi šolskih otrok so finančno pomagali mnogi šolski dobrotniki. V Kostanjevici so bili šolski otroci *“v dan slovesnosti pogoščeni opoldne s pečenim mesom (pečenko), kruhom in vinom“* (Pavčič 1906/07: b. n. str.). Glede na zapise, ki večkrat navajajo, da so otroke ob posebnih priložnostih pogostili tudi z vinom, lahko domnevamo, da so, posebej v vinorodnih predelih, v prejšnjih obdobjih vino dojemali predvsem kot okrepcilo in ga kot tako, v manjših količinah in ob posebnih priložnostih, namenili tudi otrokom. Zaradi problemov alkoholizma pa so se po letu 1900 tudi v šolah vedno bolj krepile t. i. protialkoholne akcije, ki so poudarjale nevarnosti pitja alkohola in uvedle protialkoholni pouk. (npr. Lampe 1903: 183, Horvat 1912: 3).

Odprtje prenovljene ali nove šolske stavbe v kraju je predstavljalo velik dogodek tudi v naslednjih obdobjih, posebej po drugi svetovni vojni, ko so šole gradili tudi s pomočjo sredstev iz samopriskupkov krajanov. Največja akcija izgradnje novih šol je bila med letoma 1969–1973, ko je potekal program 5 let – 100 šol. V tako kratkem času v nobenem prejšnjem obdobju ni bilo zgrajenih 100 novih šolskih poslopij. Akcija je predstavljala pomemben del *“družbenega razvojnega plana SR Slovenije na področju vzgoje in izobraževanja“* (Ostanek 1973: 5). Slovesnosti ob odprtju so se prav tako udeležili vsi pomembni občinski in šolski veljaki, učitelji, učenci, starši in drugi obiskovalci. Razlika je bila v tem, da je šolstvo temeljilo na *“socialističnih samoupravnih odnosih, ki so posledica demokratizacije in decentralizacije naše družbe“* (Ostanek 1973: 5). Po drugi svetovni vojni se prireditev ni začela s slovesno mašo, s šol so vihrale drugačne zastave, vzklikalo se je drugemu “vladarju”, kulturni program so sestavljale nekoliko drugačne pesmi in deklamacije, otroci ob pogostitvi niso dobili vina. Zanos o veličini dogodka in zavest o pomembnosti vloge šole v kraju pa sta v navedenem obdobju ostajala.

Slovesnost ob odprtju novega šolskega poslopja OŠ Tone Tomšič v Ljubljani leta 1957
(SŠM, fototeka, inv. št. 1801)

Nove tehnične in tehnološke pridobitve (nove ceste, železnica, tovarne, stavbe)

Šolski otroci in učitelji so bili tudi nepogrešljivi obiskovalci drugih dogodkov, kot sta postavljanje temeljnega kamna in odprtje različnih novih tehničnih in tehnoloških pridobitev v kraju.

V letu 2014 mineva 100 let, kar je v Belo krajino pripeljal vlak, ki so ga ljudje težko pričakovali že desetletja prej. Aktivno so se za gradnjo železnice potegovali tudi učitelji. Ko so jo 14. aprila 1912 začeli graditi, je *“v spomin tega imenitnega dne učiteljstvo peljalo učence in učenke iz vseh razredov ob 11. uri dopoldne k železniški gradnji, kjer so zapalili naboj dinamičnih min, da se je skoraj zemlja tresla. Otroci so od daleč strmeli to pokanje strelav in se vrnili z veselo zavestjo: Železnica se gradi!”* (Šolska kronika, Črnomelj 1911/12: b. n. str.).

Veliki dan, 25. maj 1914, dan slovesnega odprtja belokranjske železnice, je bil pomemben tudi za šolsko mladino in učiteljstvo v Črnomlju. Otroci so vlak in slavnostne goste pozdravili z zastavicami v rokah. Slavnosti odprtja železnice se je udeležila tudi šolska mladina iz belokranjskih šol. Ta dan je bil za vse šole v okraju pouka prost dan (Dolenjske Novice 1914: št. 7: 27 in št. 8: 29).

Tudi v kasnejših obdobjih so bili učenke in učenci vključeni v slovesnosti ob odprtju novih cest, tovarn, pomembnih stavb. Pogosto so s svojimi mentorji pripravili tudi krajši kulturni program za tovrstne prireditve.

Cerkvene procesije

V obdobju pred drugo svetovno vojno je bila šola pomembno vključena tudi v praznovanja krščanskih praznikov, posebej izrazito je bilo to ob velikonočnih in drugih cerkvenih procesijah, ki se jih je z učiteljstvom udeležila tudi vsa šolska

mladina. Učenci so hodili v parih, učiteljice pa ob njih, “*da so ven izstopale*”. Tako se je tudi boljše videla obleka. Večinoma so imele kaj novega – *črevle* (čevlje), obleko, klobuk. Seveda se je o tem ponekod doma še na veliko govorilo (Balkovec Debevec 2008: 198).

Spomin na priprave na tako procesijo ohranja tudi pismo učiteljice, ki ga je pisala leta 1916.

“*Šivam obleko za praznik, ker moram iti za procesijo. Se zahteva od učiteljic, da so v procesiji in primerno oblečene. “Tavsakdanje“ obleke niso dovolj dobre za te purgerje in potrebno je sešiti nekaj po zadnji modi. Obleka je sedaj gotova in procesija bo rešena.*” (Rozman 1916: b. n. str.) Posebno slovesne so bile telovske procesije, na

132

telovo (praznik sv. Rešnjega telesa). Za udeležence procesije je bil določen poseben vrstni red, na primer “*v temle redu: križ, ljudska šola, gimnazija, možje in fantje, dekliška Marijina družba, tretji red, belooblečene deklice, častna četa vojske, pevski zbor, nebo z Najsvetejšim, zastopniki uradov in drugi verniki ...*” (Žabkar 1991: 180).

Drugi cerkveni in državni prazniki

Med šolske praznike z najdaljšo tradicijo lahko uvrščamo dan šolskega zavetnika sv. Alojzija (21. junij), ki so ga praznovali tako v obdobju Avstro-Ogrske kot v Kraljevini Jugoslaviji.

V letu 1898 “*dne 21. junija praznovala je šol. mladina praznik svt. Alojzija – svojega patrona – se sveto mašo, pri kateri so učenci in učenke kaj ubrano in v splošno zadovoljnost vseh navzočih peli*” (Šolska kronika, Borovnica 1897/98: 30).

Ko se je konec šolskega leta pomaknil v začetek poletja, so ga ponekod združili s končno slovesnostjo, sicer pa je bilo pogosto na ta dan tudi prvo obhajilo. Po večernih litanijah so imeli dan pred praznikom sv. Alojzija spoved, na dan praznika pa obhajilo. Učenci so se v spremstvu učiteljev zjutraj udeležili maše. Daroval jo je župnik, ki je bil obenem tudi veroučitelj, otroci so pri maši peli. Po njej so imeli redni pouk. Pogosto so ta dan še slovesneje proslavljali: organizirali so izlet v bližnjo okolico ali veselico, včasih pa kar oboje. Maši je sledil za to priložnost posebej izbran spored. Otroci so peli in recitali. Najbolj priljubljena je bila pesem posvečena sv. Alojziju *Prelepa lilija cvete*, ki so jo skupaj zapeli otroci, učitelji, starši in drugi povabljeni. S prostovoljnimi prispevki, ki so jih zbirali za šolsko mladino, so nakupili knjige za najrevnejše učence. Hkrati pa so za vse pripravili pogostitev z belim kruhom in kavo, kar so otroci pričakovali z nestrpnostjo in veseljem. Župnik jih je po primernem nagovoru obdaril s podobnicami in knjižicami o sv. Alojziju (Tul 1994: 6–7). Ker so v juniju zorele češnje, so otroke marsikje poleg belega kruha obdarili tudi z njimi.

Med dokaj redkimi muzejskimi predmeti, ki pričajo o praznovanju šolskih praznikov, je v Slovenskem šolskem muzeju na ogled šolska zastava iz leta 1892 iz Križ pri Trziču, ki ima na eni strani izvezeno podobo angela varuha, na drugi pa podobo sv. Alojzija, zavetnika šolske mladine.

Šolska zastava iz leta 1892 iz Kríž pri Tržiču s podobo zavetnika šolske mladine, sv. Alojzija. Praznik so praznovali 21. junija (SŠM, stalna razstava, foto B. Šuštar, 2013)

Med drugimi cerkvenimi in državnimi prazniki so bila za šolsko mladino posebno pomembna **miklavževanja in božičnice**. Pogosto so bila ta praznovanja povezana z obdarovanjem otrok. Šolski dobrotniki so predvsem revnejšim otrokom darovali oblačila in tudi šolske potrebščine. Zapis iz leta

1872 navaja, da je bila “na sv. Miklavža *nedelja*” vesela za “50 revnih učenk” uršulinske dekliške šole, ko so jim dobrotniki “po rahločutni radodarnosti mnogih *Ljubljančanov*” podarili “popolnoma novo zimsko obleko” (Letno poročilo, Ljubljana 1873: 9).

134

Tudi iz obdobja med obema svetovnima vojnama so ohranjena spominska pričevanja na obdarovanje učencev. Tako so na primer na dvorazrednici v Kovorju pri Trziču prirejali božičnice, na katerih so obdarovali otroke. Učenci so pod vodstvom učiteljev v učilnici pripravili oder, lepo okrasili božično drevesce in pripravili nastop z deklamacijami, petjem in igrkami. Učilnica “*je bila nabito polna otrok, njih staršev in drugega občinstva*”. Pod božičnim drevescem “*pa cela kopica zavitkov z oblačilnim in perilnim blagom, obutvijo, živili, slaščicami in drugimi potrebščinami, s katerimi so bili obdarovani revni šolarji*” (Bertoncelj 1930–1940: b. n. str.). V zadnjih letih pred drugo svetovno vojno, ko je šola povprečno štela 92 učencev, je bilo vsako leto obdarjenih okrog 30 otrok. Starši učencev so božičnice “*sprejemali z velikim veseljem in spoštovanjem ter hvaležnostjo do učiteljev. Kot v zahvalo ni bilo nič nenavadnega poljubljanje rok*” (Hiršel 2012: b. n. str.).

Obiski pomembnih gostov v kraju (šolski nadzorniki, politični veljaki, kulturniki)

Učenci in učitelji so se udeleževali tudi sprejemov ob prihodu pomembnih gostov v kraj. Za samo šolo so bili posebej pomembni obiski šolskih nadzornikov, sicer pa so svečano sprejemali tudi politične veljake ali pesnike in pisatelje ter druge osebnosti s področja kulture, znanosti, gospodarstva. Mnogi gostje so imeli v programu obiska tudi ogled šole, kjer so kakšno vprašanje namenili tudi otrokom. Posamezne goste je šolski upravitelj zaprosil, da so se vpisali v šolsko kroniko. Tako je na primer potekal obisk deželnega glavarja dr. Ivana Šušteršiča s soprogo, ki je obiskal mesto Črnomelj 14. aprila 1913. Učiteljstvo ju je pričakalo pri vhodu, okrašenem z zelenjem, cvetjem in zastavami. Po pozdravu šolskega vodje se je deželni glavar v vsakem razredu prepričal, “*kako lepo otroci odgovarjajo*”. Nato se je zahvalil učiteljstvu za lep sprejem in se “*jako povoljno izrazil o lepem vedenju šolske mladine in o izvrstnih uspehih*” ter se podpisal v kroniko (Balkovec Debevec 2008: 277). Prav tako so v šolskem letu 1929/30 “*obiskali Belo krajino in prestolnico Župančič, Koblar, Juš Kozak, Finžgar, Albrecht in dr. J. Kraiger*” (ibid). Tako v navedenem obdobju kot tudi kasneje je “*šolska mladina mahala v pozdrav z zastavicami in vzkliki*” (Šolska kronika, Črnomelj 1931/32: b. n. str.) – le zastavice in vsebina vzklikov se je skozi obdobja nekoliko spreminjala.

Posebej vzneseno so mladi pionirji v desetletjih po drugi svetovni vojni pozdravljali predsednika Jugoslavije maršala Josipa Broza - Tita. Ko je Tito prihajal v Slovenijo, so ga povsod ob poti in v krajih, kjer se je ustavil, navdušeno pozdravljali. O tem pričajo zapisi in tudi ustni viri. Na eni izmed svojih poti se je Titov modri vlak ustavil tudi v Zidanem mostu, kjer mu je pozdravne besede in šopek rož predala pionirka. V spominu na ta dogodek je zapisala: “*Trenutek, ko sem bila v objemu tovariša Tita, je bil moj najsrečnejši dogodek, ki mi bo ostal*

vedno v spominu. Nekaj dni zatem sem prejela darilo tovariša Tita. Lep album z barvno fotografijo o srečanju v Zidanem mostu. Na fotografiji je tudi posvetilo, ki ga je tovariš Tito lastnoročno napisal. To dragoceno darilo so mi svečano izročili. Hranila ga bom vse svoje dni in ponosna bom nanj” (PL 1964, št. 33: 4).

Prazniki kot del državne, domoljubne in ideološke vzgoje

Obiski pomembnih osebnosti, zlasti političnih veljakov, so tesno povezani oziroma prepleteni s prazniki, ki so posebej izrazito poudarjali državno, domoljubno, ideološko vzgojo. Vsako obdobje je imelo svoje zakonitosti in zunanje oblike praznovanj, osnovna ideja – povečevanje vladarja in ideološka vzgoja – pa je v osnovi ostajala enaka. Ravno šoloobvezni otroci so bili vedno najbolj primerni za državno in ideološko vzgojo, saj se je tudi s pomočjo obeleževanja praznikov in poudarjanja idej gradila in oblikovala osebnost, ki naj bi ustrezala konkretnim družbenim zahtevam. Vedno so bili tem vplivom izpostavljeni tudi učitelji. Če so sledili zahtevanim vzgojnim idealom, so bile temu primerno zapisane karakteristike učitelja in so lahko nemoteno delovali v svojem poklicu, v nasprotnem primeru se jim ni obetalo nič dobrega, lahko so celo izgubili službo.

135

Pod cesarskim žezlom

Državna in domoljubna vzgoja v šoli je potekala na več ravneh. Izrazito se je odražala v praznovanju osebnih praznikov in različnih dogodkov v cesarski rodbini.

V obdobju Avstrijskega cesarstva in Avstro-Ogrske so v šoli od srede 19. stoletja najbolj slovesno slavili naslednje praznike, ki so bili povezani z osebnimi prazniki vladarske hiše: za časa cesarja Franca Jožefa (vladal od 1848 do 1916): 18. avgust – cesarjev rojstni dan, 4. oktober – cesarjev god, po cesarjevi poroki z Elizabeto Bavarsko (Sisi) leta 1854 so v šolah redno praznovali tudi 19. november – god cesarice Elizabete.

Oblika praznovanja je navadno potekala po ustaljenem redu. Praznovanje se je pričelo zjutraj s slovesno mašo, sledila je krajša slovesnost v šoli s primernim nagovorom nadučitelja in po njej pouka prost dan, ob jubilejih so bila praznovanja obširnejša in še bolj slovesna.

Tako so na šolah zelo slovesno praznovali jubilejne obletnice vladanja cesarja Franca Jožefa.

V počastitev cesarjeve štiridestletnice vladanja leta 1888 je izšla v devetih jezikih knjiga *Cesarska pesem* z desetimi podobami, ki so jo razdelili med šolarje. Knjižico *Naš cesar* so razdelili tudi učencem v ljudski šoli v Kranju, saj se je tudi tam 7. oktobra 1888 “slovesno praznovalo 40letno vladanje našega presvetlega cesarja” (Letno poročilo, Kranj 1888/89: 4).

Te jubileje so znali učitelji v sodelovanju s krajevno ali občinsko upravo spretno izkoristiti tudi za nove pridobitve na področju šolstva. V mnogih krajih so

bodisi postavili temeljni kamen za novo šolsko poslopje ali so slovesno odprli novo šolo in ne nazadnje je leta 1898 Zaveza slovenskih učiteljskih društev izkoristila petdesetletnico vladanja cesarja Franca Jožefa I. za ustanovitev šolskega muzeja, takrat imenovanega Šolski muzej slovenskega in istrsko-hrvatskega učiteljstva v Ljubljani (gl. Popotnik 1898, št. 16: 244–245).

Pod kraljevo krono

Po prvi svetovni vojni je namesto cesarske krone Habsburžanov v novi državi Kraljevini Jugoslaviji (najprej od 29. oktobra 1918 Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, nato od 1. decembra 1918 do 3. oktobra 1929 Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev oz. Kraljevina SHS) zasijala kraljeva krona Karadjordjevičev.

Rodili so se novi prazniki, oblika praznovanj pa se razen zunanje simbolike ni dosti razlikovala od praznovanj v preteklosti.

Tako so v šolski kroniki borovniške šole zapisali: *“Avstrija je razpadla! Iz nje so nastale Češka država, Nemška Avstrija, Madžarska in Jugoslavija. Jugoslovanske zastopnike je sprejel regent Aleksander 1. 12. na večer. Izjavili so priklopitev vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov h Kraljestvu Srbiji in regent jo je potrdil. Zato je odslej 1. december narodni praznik ujedinjenja vseh Jugoslovanov. To leto so ga šole praznovale 14. 12. 1918. Ob 9. h. je bila sv. maša, po kateri so učenci peli vse tri kitice naše jugoslovanske himne: Liepa naša domovina. Vsi učenci so že pred mašo dobili trobojne trakove. Po maši so pa dobili še trobojne zastavice iz papirja. Potem so pa odkorakali izpred cerkve v dvorano izobraževalnega društva v četero stopih. Dvorana je bila primerno okrašena z zelenjem, zastavami in slikami Dr. Kreka, Dr. Korošeca in Wilsona. Zbralo se je v dvorani tudi nekaj drugega občinstva. Nato se je vršila slovesnost ...”* (Šolska kronika, Borovnica 1918/19: 66). Prvič so Vidov dan (28. junija) praznovali leta 1919, *kot dan hipnega poraza in končne zmage*. Hkrati so počastili tudi god oz. *imendan Njega Veličanstva kralja Petra I.*

Na nov šolski ukaz so 12. julija 1919 prvič praznovali Petrov dan, rojstni dan kralja Petra Karadjordjeviča in hkrati s tem dnem tudi sklenili šolsko leto. Dogodek ponazarja primer iz Kostanjevice na Krki: *“Po slovesni maši so v lepo okrašeni kostanjeviški šoli, s kraljevo podobo na posebnem odru, priredili praznovanje, ki se ga je udeležilo tudi uradništvo in drugo prebivalstvo. Prvič so peli srbsko himno ‘Bože pravde’, mladina je darovala tudi prispevke za invalide, vdove in sirote padlih junakov. Po slovesnosti je sledil sklep šolskega leta in mladini namenjen letni zaključni govor za spodbudo k lepemu vedenju”* (Šolska kronika, Kostanjevica 1918/19: b. n. str.).

Poleg osebnih praznikov vladarjev Karadjordjevičev so po prvi svetovni vojni praznovali nove državne praznike, npr.: 1. december – praznik v spomin *ujedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev* v skupno državo;

28. junij – Vidov dan, v spomin *na padle bojevnike* v bitki na Kosovem polju (28. junija 1389; otomanske sile so premagale srbske v bitki na Kosovem polju), po letu 1920 je bil ta praznik združen z zaključkom šolskega leta.

Naslednji prazniki so bili:

27. januar – praznik sv. Save, god sv. Save, princa Rastka Nemanjića, znamenitega srbskega meniha, ki je bil od leta 1830 tudi zavetnik srbskih šol in učencev; v novi državi je bil ta praznik prenesen tudi v slovenske šole. Nekateri učitelji so proti temu izražali svoje nasprotovanje: “Nič nimamo proti temu, če naša šolska mladina proslavlja sv. Savo kot prosvetnega delavca med bratskim srbskim narodom. Pravično bi bilo seveda, da bi naše šole enako – vsaj enako – proslavljale tudi slovenske in hrvatske kulturne delavce iz starih časov” (UT 1924, št. 5: 2).

4. februar – Strossmajerjeva proslava; posvečena spominu Josipa Juraja Strossmayerja, hrvaškega škofa, prosvetitelja, mecena in politika.

24. maj – *narodni praznik slovanskih blagovestnikov sv. Cirila in Metoda* – 137
to sta “apostola Slovanov, ki sta jim prinesla sveto vero in književnost v domačem narodnem jeziku” (SG 1928: 6). Posebej slovesno so praznik obeležili leta 1927, ob 1100-letnici rojstva sv. Cirila.

Praznovali so še praznike drugih pomembnih mož, tako 24. september – spomin na Antona Martina Slomška, slovenskega škofa in pomembnega pedagoga.

Drugi prazniki pred drugo svetovno vojno

Na šolah so obeleževali tudi obletnice pesnikov, pisateljev in drugih pomembnih mož. V šolskih arhivskih virih so tako še posebej omenjeni Valentin Vodnik, Simon Jenko, Ivan Cankar, Simon Gregorčič, Oton Župančič, dr. Janez E. Krek, Jovan Jovanović - Zmaj in drugi. Prav tako so na šolah praznovali še *Materinski dan*, *Ruski oz. Francoski dan*, *dan treznosti in dan zdravja*. Praznovali so še nekatere druge praznike, praznični dan pa je predstavljal tudi dan, ko so šli šolarji na šolski izlet. Franc Jožefova ljudska šola v Ljutomeru je tako 21. maja 1900 “obhajala /.../ svoj pomladanski prosti dan z izletom šolske mladine v bližnji Jeruzalem in Cerovec” (Letno poročilo, Ljutomer 1900/1901: 11). Učence so spremljali učitelji in kateheti, v Jeruzalemu so se udeležili svete maše, po oddihu in okrepčilu pa so šli “čez Veličane v Cerovec na dom slavnega rojaka-pesnika Stanko Vraza. Tukaj so hitro minevale popoldanske ure ob malem s pomočjo ljutomerskih dobrotnikov pripravljenem užitku, veselem petju in živahnih igrah v prelepi naravi krasnih ljutomerskih goric” (Prav tam.).

Šolski prazniki v vlogi raznarodovalne politike

Navedeni prazniki, v katere so bile vključene šole, so veljali v največji meri za osrednje slovensko območje. Že pred letom 1900, posebej pa med obema vojnama so imeli šolski prazniki tudi veliko vlogo pri potujčevanju slovenskega naroda, kar velja za germanizacijo, posebej izrazito na Koroškem in Štajerskem, in za posebno močno madžarizacijo v Prekmurju. Tako na vseh teh šolah, kot za primer navaja zapis iz prekmurskih šol, “niso smeli niti v odmoru govoriti med seboj slovenski. V času svetovne vojne je bilo šoloobveznikom prepovedano govoriti tudi doma po materinsko(!)” (Kokolj 1937/38: 108).

Po Rapalski pogodbi leta 1920, ko je velik del zahodnega slovenskega ozemlja pripadel Italiji, pa so bile tudi na šolah tega območja opazne razlike v primerjavi z doslej predstavljenimi prazniki in praznovanji. Nova država je še pred uvedbo italijanskega jezika v šole s šolskim koledarjem določila nekatere nove, sploh pa drugače pripravljene šolske slovesnosti. Fašizem ni jemal šole le kot izobraževalno ustanovo, temveč je v njej videl možnost politične, militantne vzgoje. Že pričetek šolskega leta je bil povezan z vso simboliko fašizma in opevanjem moči Italije. Učitelj je pripravil učencem nagovor, s katerim jih je že prvi dan seznanil z večvrednostjo italijanskega naroda in poslanstvom fašizma (po Tul 1994: 12–13). Vsebina praznikov je bila večinoma povezana s pomembnimi dogodki iz italijanske zgodovine. Prazniki so bili razdeljeni v štiri sklope: - narodna slavlja ali celodnevni civilni prazniki (mdr. dan združitve Italije in sprejetje državne ustave, obletnica zmage nad Avstrijci v prvi svetovni vojni, dan pohoda na Rim); - cerkveni prazniki; - splošni prazniki in civilne slovesnosti (mdr. podpis konkordata med Sveto stolico in Italijo, obletnica ustanovitve fašijev, ustanovitev Rima, dan vojne napovedi, dan Balile, dan odkritja Amerike, rojstni dan kralja Vittoria Emanuela III.); - drugi praznični in prosti dnevi (podrobneje Tul 1994: 9–15). Na praznovanjih, ki jih je organiziral GIL (Gioventu Italiana Littorio – fašistična mladinska organizacija), so bila predpisana oblačila fašistične stranke. Na prireditvah, kjer se je igralo državno himno, je bilo predpisano stati mirno, pri prvih taktih pa iztegniti roko v romanski pozdrav. Ta pozdrav je kmalu postal proceduralen ob vsakodnevnem začetku pouka in nepogrešljiv na vseh slovesnostih. Med prazniki so večje slavje organizirali na befano. Praznik Befana Fascista je bil 6. januarja, na dan Sv. treh kraljev. Že tradicionalni praznik so si prisvojile fašistične oblasti in ga organizirale pod imenom fašistična befana. Pripravili so dobrodelno proslavo z obdaritvijo revnih otrok. Darila naj bi sprejemali s hvaležnostjo do dučejca, učenci so nastopili v obveznih fašističnih uniformah, ki so jih dobili na šoli (po Tul 1994: 9–15). Na številnih slovesnostih, ki so jih prirejale šole in so morale potekati v skladu s fašistično šolsko zakonodajo, je prihajalo do provokacij in tudi do hujših obračunov. Ljudje so novo oblast in njene metode čutili kot nasilje. Nekateri učitelji so ji odkrito nasprotovali, čeprav so s tem tvegali izgubo službe ali pa so se morali zagovarjati na sodiščih. Hkrati je šolska oblast spremljala vsako sumljivo obnašanje. Sumljiva se jim je na primer zdela že uporaba barv slovenske zastave na oblačilih, ki so jih nosili nastopajoči na proslavah. V takih primerih je največkrat v resnici šlo za tihi odpor bodisi učitelja ali učencev do italijanskih oblasti (po Tul 1994: 11). Dodatna pričevanja o tem, kako so starši šolske mladine dojemali in sprejemali tovrstna praznovanja, ali so se temu upirali in na kakšne načine, bi še podrobneje osvetlila vprašanje tega obdobja šolske preteklosti. Kot priča zapis iz šolske kronike Osnovne šole Lozice v Vipavski dolini, je ljudi *“silno prizadel fašistični teror in izžemanje. Ljudstvo ni gojilo do italijanskega učiteljstva spoštovanja. Ložičani so razdiralno in raznarodovalno delo italijanskega učiteljstva na vseh straneh ovirali. Doma so otroke vzgajali v narodnem duhu. Za ohranitev slovenske pesmi in kulture ima mnogo zaslug pok. Edvard Žvanut (Gavc). Bil je pevovodja, znan tudi v okolici”* (Šolska kronika, Lozice 1948: 2).

Po drugi svetovni vojni so se na Primorskem še toliko bolj veselili slovenske šole in tudi novih šolskih praznikov. Osnovna šola Janka Premrla - Vojka v Kopru je svoja vrata odprla leta 1945. V šolski publikaciji so zapisali : *“Tudi slovenska obala je zadihala v svobodi. Slovenskemu jeziku je bila izborjena prosta pot. Po šestindvajsetih letih je v Kopru oživela slovenska šola. Zadnji pouk v materinščini je v njem zamrl leta 1919; takrat je bila ukinjena slovenska Ciril-Methodova šola. /.../ Kljub težkim razmeram so se učenci in učitelji vključevali v vse proslave in manifestacije v mestu; 16 učencev je sodelovalo tudi na prvem prvomajskem zletu v Trstu. Že v prvih letih delovanja osnovne šole so učenci in učitelji vabili starše na šolske proslave. Te so bile v začetku skromne, vendar nepozabne, saj je po mnogih letih preganjanja ponosno zazvenela slovenska beseda”* (Letno poročilo, Koper 1980: 5).

“Za domovino – s Titom naprej!”

Politične spremembe po drugi svetovni vojni leta 1945 so prinesle spremembe tudi v šolstvu. V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji je nova oblast vnašala v šole ideologijo marksizma-leninizma, kar se je izrazito kazalo tudi v šolskih praznikih in praznovanjih. Iz šolskih praznovanj so izginili vsi cerkveni prazniki.

Prazniki in pouka prosti dnevi so bili: 1. november – dan mrtvih; 29. november – dan republike; 1. januar – novo leto; 27. april – ustanovitev Osvobodilne fronte (OF); 1. maj – praznik dela; 25. maj – dan mladosti (Titova štafeta, kurirčkova pošta).

Spominski dnevi: 29. september – dan pionirjev v OŠ; 22. december – dan JLA; 8. februar – Prešernov dan.

Druga praznovanja: občinski praznik, dan šole, praznovanje ob novoletni jelki in dedek Mraz, 8. marec – dan žena, zaključek bralne značke ...

Večina praznikov je poudarjala pomembno vlogo pionirjev in pionirske organizacije, ki naj bi jo imeli pri izgradnji in razvoju domovine. V ospredju praznovanj je bilo ohranjanje vrednot narodnoosvobodilne borbe, osrednji lik najpomembnejših praznovanj je bil maršal Tito, predstavljen kot idol in hkrati največji prijatelj mladine.

Prazniki pionirjev na šolah po 2. svetovni vojni. Osnovna šola Hinka Smrekarja Ljubljana (SŠM, fototeka, inv. št. 1338)

V pionirski kroniki Osnovne šole Angele Očepek v Ljubljani so za šolsko leto 1963/64 zapisani naslednji prazniki, ki jim je šola namenila pozornost: 29. september – dan pionirjev Slovenije; 1. teden v mesecu oktobru – mednarodni dan otroka – teden otroka; 29. november – dan republike – sprejem cicibanov v Zvezo pionirjev; 20. do 31. december – novoletno praznovanje; 8. marec – dan žena, praznik pionirskega odreda na šoli; 25. maj – dan mladosti in rojstni dan tovariša Tita, teden mladosti; 4. julij – dan borca; 22. julij – spominski dan na oboroženo vstajo slovenskega naroda.

Zelo pester je bil 29. november, ko so šolarji proslavljali dan republike, cicibani pa so bili sprejeti v pionirske vrste. Slavnostni dan so v pionirski kroniki opisali tako: *Dopoldne smo imeli proslavo s filmom 'Dežela petih kontinentov' v Komuni, nato proslavo v TOS-u (Tovarna optičnih in steklarskih izdelkov, op.), kjer je nastopil*

pevski zbor pod vodstvom tov. prof. Šolarjeve, dve pevki-solistki, učenka z uvodnim pozdravnim govorom, orfov orkesterček in recitatorka. Tako so naši šolarji in vajenci njihove šole skupno pripravili proslavo za delovni kolektiv v TOS-u, ki ima patronat nad našo šolo. Vsi prisotni so bili zelo navdušeni s programom. Direktor tovarne je vse nastopajoče povabil v svoj kabinet. Tu je nastopajočim spregovoril nekaj o proizvodnji v njihovi tovarni, pomenil pa se je tudi z učenci o njihovem delu na šoli. Nastopajočim so nato darovali majhne daljnoglede. Inženirji so jim razložili, kako se jih uporablja in odgovarjali na vprašanja o njihovi proizvodnji. Za šolo pa je delovni kolektiv TOS podelil najnovejši tip diaprojektorja, ki jih izdelujejo v njihovi tovarni. Vsi veseli in presenečeni smo se poslovili od predstavnikov delovnega kolektiva TOS. Popoldne je bila še proslava v č. p. DELO, kjer so poleg drugih nastopile tudi naše plesalke folklore (Pionirska kronika, Ljubljana 1963/64: 13–15).

Zelo svečano so na šolah sprejemali cicibane v pionirsko organizacijo. Tako tudi leta 1963 na šoli Angele Ocepek v Ljubljani: 24 cicibanov je bilo za dan republike sprejetih v Zvezo pionirjev. Učenke višjih razredov so za to svečanost lepo uredile prostor, ter okusno pripravile mizice. Na sprejemu so bili navzoči starši, zastopniki šole iz raznih organizacij. Učenci nižjih razredov so slavljenca počastili s krajšim programom. Potem jih je nagovorila načelnica odreda. Prikazala jim je njihove pravice in dolžnosti pionirjev in jim ob prazniku čestitala. Mladi pionirčki so za načelnico ponovili pionirsko zaobljubo. Nato so dobili pionirske kapice, značke, rutke, pionirske izkaznice in pravila zveze pionirjev. Po sprejemu so najmlajšim pionirjem čestitali tov. ravnateljica, tov. predsednica PSS in zastopnik Občinske Zveze prijateljev mladine. Temu je sledila pogostitev najmlajših pionirjev. Ob prazniku republike je naša šola razposlala čestitke drugim šolam in kolektivom, pa tudi naš odred je prejel več čestitk (Ibid.).

Osrednje prireditve, ki so bile namenjene čaščenju predsednika Tita in so povezovalе pionirje vseh jugoslovanskih republik, so bile združene v praznovanju 25. maja – dneva mladosti. Ob tem je potekala “štafeta mladosti” ali “Titova štafeta”, s katero so prenašali čestitke Titu za rojstni dan in hkrati s tem tudi obljubo, da bo mladina hodila po Titovi poti. “Kurirčkova pošta” “pa je bil pohod “posvečen spominu kurirjev – partizanov, ki so v času narodnoosvobodilne borbe v najtežavnejših pogojih vestno in zanesljivo nosili pošto po okupiranem ozemlju” (PL 1964, št. 30: 3). Ob dnevu mladosti so za šolarje poleg proslav pripravljali tudi razne dogodke, tako so na primer člani aerokluba osnovnošolce s Prul popeljali z letali nad Ljubljano in iz letal spustili na zemljo tudi darilca za otroke (Balkovec Debevec 2008a: 526–528).

Na nekaterih šolah so sprejem v pionirsko ali v mladinsko organizacijo priredili ob 25. maju. Tako tudi na III. osnovni šoli v Celju leta 1959. “V pionirsko organizacijo je bilo sprejetih 68 cicibanov. Po svečanem sprejemu je sledila lutkovna predstava in pogostitev. Po končani prireditvi je vodja fotografskega krožka tov. Verže slikal najmlajše pionirje.” (Letno poročilo, Celje 1958/59: 15)

Med šolskim letom, posebej ob dnevu mladosti, so mnogi šolski izleti vodili v Kumrovec, rojstni kraj tovariša Tita. Ob odprtju nove šole v Bistrici ob Sotli, ki

je nosila ime po Titovi materi, je bil v maju 1979 zadnji pomembnejši Titov obisk v Sloveniji, saj je naslednje leto, 4. maja 1980, umrl. Svoj zadnji nagovor učencem je Tito menda končal z: "Zbogom, dragi otroci!" (Burja 2004: 196).

Med prazniki v zimskem času so šolarji z nestrpnostjo pričakovali praznovanje novoletne jelke in prihod dedka Mraza, veliko pozornosti pa so namenjali tudi učiteljicam in predvsem mamicam ob dnevu žena, 8. marcu, o katerem so med drugim zapisali: "*Vsak dan moje mame naj bo 8. marec!*" (PL 1963, št. 14: 2). Poleg praznovanja 8. februarja – kulturnega praznika, je bil za šolo posebej slovesen dan ob vsakoletnem zaključku bralne značke, ko so na šoli gostili znane pesnike, pisatelje, kulturne ustvarjalce.

142

Med materialnimi viri, ki jih hrani in predstavlja Slovenski šolski muzej in pričajo o šolskih praznikih in praznovanjih, je več tistih, ki so ohranjeni iz obdobja po drugi svetovni vojni. Gre za oblačilo pionirke ter pionirske kapice in rutke, ki so jih šolarji nosili na šolskih proslavah. Prav tako so ohranjeni prapori – zastave pionirskih šolskih odredov. Ohranjena so tudi različna spominska voščila in darila, ki so jih učenci naredili za mame in za učiteljice ob 8. marcu in zbirka bralnih značk. Poleg drugih predmetov pa so ohranjene predvsem šolske fotografije z različnih prireditev in proslav.

Prazniki od začetka do konca šolanja (začetek in konec šolskega leta in od prvega šolskega dne do obletnic mature)

Pregledu različnih šolskih praznikov in praznovanj sledi obravnava šolskih praznovanj, ki so najbolj neposredno povezana z odnosom vsakega posameznika do šole. Predvsem gre za začetek šolanja in začetek šolskega leta ter za konec šolskega leta oziroma konec šolanja na določeni šoli oziroma stopnji izobraževanja. Ob teh prazničnih dneh so se oblikovale posebne oblike praznovanj, šege in navade, v katere je posameznik bolj ali manj aktivno vključen. Med materialnimi viri, povezanimi s tem sklopom šolskih praznovanj, je v Slovenskem šolskem muzeju, poleg dokumentov in fotografij, ohranjenih nekaj maturantskih oblek iz različnih obdobj, maturantski ključi, drugi spominski predmeti, različno gradivo z obletnic matur in drugo gradivo, ki ponazarja šolska praznovanja od začetka šolanja naprej.

Začetek šolskega leta

V sedemdesetih letih 19. stoletja je bil začetek šolskega leta postavljen v prve dni novembra ali v sredino oktobra, sklenil pa se je konec avgusta naslednjega leta. Postopoma se je datum začetka pouka prenesel v sredino septembra in končal konec julija. Šolsko leto se je v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja še prilagajalo življenju večinskega kmečkega prebivalstva. Otroci so imeli čas za šolo predvsem v obdobju, ko ni bilo večjih kmečkih opravil.

1. september, prvi šolski dan

Datum 1. september je postal prvi šolski dan v mnogih šolah po letu 1885, ponekod po 1. svetovni vojni. Šolsko leto so po 1. svetovni vojni največkrat zaključili 28. junija (Vidov dan).

Novo šolsko leto se je navadno pričelo s slovesno sveto mašo, pri kateri je pela šolska mladina, in s poklicanjem sv. Duha za srečen začetek šolskega leta.

Po drugi svetovni vojni so ob začetku šolskega leta začeli pripravljati poseben sprejem za prvošolce s pogostitvijo (salama, pecivo, tortica) in tudi s krajšim kulturno-zabavnim programom. Že od druge polovice 19. stoletja naprej pa lahko sledimo tudi posebni skrbi za (novo) obleko šolarja ali šolarke ob vstopu v šolo.

Na prvi šolski dan tudi današnjim prvošolcem na šolah pripravijo poseben sprejem. Prvemu šolskemu dnevju je tudi v medijih posvečeno precej pozornosti. Čeprav so bili sprejema ob začetku novega šolanja v določenih oblikah tudi v preteklosti deležni dijaki prvih letnikov srednjih šol, se je v gimnazijah in drugih srednjih šolah po Sloveniji v zadnjih letih zelo razmahnilo t. i. "fazaniranje", svojevrsten obred, ko dijaki višjih letnikov prvošolce označijo s črko F (kot fazan, začetnik) in jih s pisali popišejo predvsem po rokah in obrazu. Pri tovrstnih popisovanjih je precej nasilja, na kar opozarjajo vodstva šol in javnost. Na nekaterih šolah imajo posebno prireditev za sprejem prvošolcev v njihovo "skupnost", na kateri morajo začetniki premagati različne bolj ali manj zabavne preizkuse.

143

Praznovanja ob koncu šolskega leta

Pomemben dogodek ob zaključku šolskega leta je bilo v času Habsburške monarhije javno spraševanje učenk in učencev, ki so ga na šolah v večji meri prirejali do leta 1870, kasneje pa je bilo manj običajno. Zaključek šolskega leta so pripravili slovesno in veselo. Šolsko leto se je končalo s skupno mašo z zahvalno pesmijo, sledil je zbor v šoli, kjer je šolski vodja otrokom razložil pomen šolskega znanja za življenje in jim priporočil lepo нравno življenje in ubogljivost. Učitelj verouka je spregovoril o poštenem, krščanskem življenju. Navadno je spodbudne besede učencem podal še predsednik krajnega šolskega sveta ali kakšen drug pomembnejši gost. Po govorih so sledile deklamacije učencev in petje. Iz zlate knjige so prebrali imena najbolj pridnih učenk in učencev, od srede osemdesetih let 19. stoletja so uspešnim učencem podelili tudi knjižna darila. Ko so razdelili še spričevala, takrat imenovana *šolska naznanila* in *izpustnice*, so slovesnost sklenili s cesarsko pesmijo in se razšli na počitnice.

Takšno prvo slovesno skušnjo ob koncu šolskega leta je v mladih letih (okr. leta 1812) doživel Anton Martin Slomšek in dobil tudi prvo nagrado (Brumen 1940: 245). Kasneje je svoje pedagoške nauke in znanja, ki so koristila učencem tudi pri javnih skušnjah, objavljal v pedagoškem časopisju, posebej v svojih Drobntnicah in v delu *Blaže in Nežica v nedeljskejši šoli*.

Potek in podobo javnih spraševanj nam ponazarjajo ohranjena poročila, tako tudi poročilo pomembnega pedagoga Andreja Praprotnika iz leta 1863: "*Pri*

pervem očitnem šolskem spraševanju na deželi sem bil letos v Rádolici, ki je bilo 18. pret. m. ravno na veseli rojstni god našega presvitlega cesarja. Pred spraševanjem je bila v cerkvi slovesna sv. maša, pri kateri je bila zraven c. k. vradnikov in obilno drugih pobožnih ljudi tudi vsa šolska mladost. Po sv. maši se je pričelo v šoli očitno spraševanje. Naj pred je bil na versti keršanski nauk, ktereга so učenci in učenke, ki so bili prašani, prav določno in bistro odgovarjali. Potem so brali in številili naj pred mali, za temi pa večji učenci in učenke; prve je spraševal g. učenik J. Tuma, druge pa g. katehet V. Lah. Posebno dobro so večji učenci in učenke razlagali berilne sestavke o naturoslovji, pri katerih se je vidilo, da otroci vendar tudi bolj težke reči prav lahko razumejo, če se jim le prav razlagajo. Tudi pisanje učencev in učenk je bilo prav čedno. Po skušnji so otroci lepo zapeli cesarsko in še eno drugo pesem; na zadnje pa so v. č. g. dekan razdelili šolske darila in mladosti lepo priporočevali, kako naj se o šolskih praznikih vedejo v cerkvi, doma, drugod i. t. d.” (Praprotnik 1863: 281–282).

Sklepne slovesnosti so z leti postajale vedno bolj zanimive za starše in za druge obiskovalce ali kot pravi vir: “*Sešlo se je gospode obilo in kmečkih ljudi toliko, da smo sobne duri izsneli*” (UT 1865, št. 16: 253–255). Včasih so ob koncu šolskega leta priredili še popoldansko *šolarsko veselico*, tako tudi leta 1890 za otroke iz šole v Kostanjevici. Razni šolski prijatelji so zbrali toliko, da so s kruhom in vinom lahko pogostili vso šolsko mladino. Med veselico je igrala godba mestne straže. Otroci so deklamirali, peli in se igrali. Veselice so se udeležili številni prijatelji šolske mladine (Šolska kronika, Kostanjevica 1890: 61–62).

Podobne oblike praznovanj zaključka šole so se nadaljevale tudi v obdobju med obema vojnoma, po drugi vojni pa so ob koncu šolskega leta pionirske organizacije na šolah izvedle konference in pregledale delo, predvsem posamezni razredi so na šolah pripravili krajšo zaključno slovesnost za starše, ponekod so priredili razstavo likovnih izdelkov učencev. Sestavni del prazničnih dogajanj ob koncu šolskega leta so bili tudi zaključni šolski izleti. Ob zadnjem šolskem dnevu je bila razširjena navada, da se je predstavnik razreda s šopkom rož ali z darilcem zahvalil učiteljici oz. učitelju z besedami: “*V imenu celega razreda se vam zahvaljujem za trud, ki ste ga imeli z nami.*” Sicer pa so konec šolskega leta na nekaterih šolah obeležili bolj, drugje manj svečano. Učitelji so učencem razdelili spričevala, na krajši slovesnosti so bile podeljene pohvale prizadevnim učencem, temu je sledilo skupinsko fotografiranje, nato pa so se otroci razkropili na počitnice. Krajše zaključne slovesnosti prirejajo tudi na šolah v zadnjem obdobju.

Valeta in (mala in velika) matura

Posebno pozornost so učenci in učitelji namenjali zaključku šolanja. Ob tem so se izoblikovale tudi posebne šege in navade, združene ob valeti oziroma kasneje ob mali in veliki maturi. Tema tovrstnih praznovanj je obsežna in raznovrstna, v odmeri pričujočega prispevka navajamo le nekaj najosnovnejših elementov. Slovenski šolski muzej je to temo obširneje predstavil na dveh razstavah in z dvema

zbornikoma o maturi (1998 in 2005), tudi sicer je etnološka stroka namenjala tem vprašanjem več pozornosti, pri tem izstopajo predvsem dela Janeza Bogataja.

Šege in navade ob zaključku višjega, ne zgolj osnovnošolskega izobraževanja segajo že v drugo polovico 18. stoletja, ob zaključevanju šolanja na jezuitskih gimnazijah. Z dekretom 5. januarja 1776 so na gimnazijah začeli uvajati posebne javne in slovesne zaključne izpite. Ti pomenijo tudi prve začetke maturitetnih izpitov (Ciperle 1976). Ob koncu šolanja se je izoblikovala poslovilna prireditev **valeta**, ki predstavlja slovo, ločitev, odhodnico. Beseda *valeta* (lat.) pomeni pozdravljeni, ostanite zdravi, srečno. Valeta je slavnostna večerja ob zaključku mature oz. ob zaključku pouka. Zapisi iz 19. stoletja izpričujejo, da so valete v preteklosti pomenile sklepno slavnost s profesorji, vendar šele po opravljenih obveznostih in podeljenih spričevalih (glej Bogataj 1997, 2006). V obdobju med prvo in drugo svetovno vojno je naraslo število raznih šeg in navad, povezanih z maturo. Predaja ključa in spreved maturantov po mestu sta njihovi najznačilnejši sestavini. K temu je treba dodati tudi oblačilni videz maturantov in slavnostni ples (Bogataj 1998: 114).

Od prve mature na slovenskih tleh v šolskem letu 1849/50 do obdobja usmerjenega izobraževanja v šolstvu v osemdesetih letih 20. stoletja, katerega namen je bil ukinitvev gimnazij, pa vse do uvedbe nove splošne mature v šolskem letu 1994/95 so se oblike praznovanj nekoliko spreminjale, preoblikovale, nastajale na novo, vključevale tudi regionalne posebnosti (Šolska kronika 2005, št. 2).

Ob maturi so se oblikovale različne šege in navade, značilen je bil obhod po mestu. Maturantke ljubljanskega liceja Mladika v Tivoliju leta 1935, v črnih šolskih haljah, z rdečimi nageljni, prešerno ob harmoniki (SŠM, fototeka)

Med maturantska praznovanja sodijo: slovo od šole z razredno osmrtnico, predaja ključa, zažig razredne krste, obhod šole, podoknice profesorjem, valeta, maturantski ples, maturantski izleti. Od šestdesetih let 20. stoletja dalje se je razvila oblika valeta z maturantskim plesom. Danes s pojmom valeta označujemo zaključno slovesnost ob koncu osnovnošolskega izobraževanja, maturantski ples pa je oblika zaključne slovesnosti na gimnazijah in drugih srednjih šolah, čeprav se dogaja nekaj mesecev pred koncem šole in pred opravljeno maturo.

146

Gimnazijci in drugi srednješolci različnih generacij imajo vsak svoje spomine na maturantska praznovanja. Obravnava presega obseg pričujočega članka. V ponazoritev le droben dnevniški zapis mariborskih gimnazijcev iz leta 1962: “4. 6. so se naši četrtošolci, vsi v črnem, z rdečimi nageljni in raznimi zvočnimi napravami, od krvavih zvoncev pa do votlih glav (po mnenju tretješolcev), hrupno poslovlili od šolskih klopi“ (Svetel 2000: 28).

Maturantski plesi so bili v zadnjem desetletnem obdobju pogosto označeni kot prestižni. Predvsem v večjih središčih so postali del množične prireditvene industrije. Pomembna je bila izbira maturantske obleke (tudi znamka in cena). Ob zadnjem šolskem dnevu na gimnazijah in drugih srednjih šolah so še ohranjeni obhodi po šoli in po mestu. Nekatere šole dajejo pri tem večji poudarek ohranjanju oz. obnavljanju tradicije, druge manj. Razširjena je tudi predaja maturantskega ključa, ki ga generacija maturantov ob določenem programu preda mlajši generaciji. Obhodi po mestu imajo pogosto precej bučen značaj; tako v Ljubljani in tudi drugod maturanti svoj obhod oznanjajo s predirnimi piskanjem na piščalke, s “špricanjem” z vodnimi pištolami, s posipavanjem z moko ...

Novost sodobnih maturantskih praznovanj je od leta 2001 v Sloveniji t. i. maturantska parada plesa. Mladi maturanti svoj zadnji šolski dan sklenejo s plesom. Gre za najbolj množični simultani ples četvorke maturantov, ki ga istočasno plešejo na glavnih ulicah v različnih slovenskih mestih, od leta 2004 naprej pa tudi izven meja Slovenije; hkrati gre pri tem plesu tudi za tekmovanje za vpis v Guinnessovo knjigo rekordov.

Poseben del praznovanj ob koncu srednješolskega šolanja predstavljajo maturantski izleti, v preteklosti predvsem po Jugoslaviji, nato v druge turistične države. Bolj kot ogledi različnih znamenitosti je maturante privlačila prosta in čim bolj prešerna zabava, ki je včasih tudi prerasla meje zabavnosti, zato mnoge srednje šole maturantskih izletov ne organizirajo več in jih maturanti organizirajo sami.

Posebej značilen element oblačilnega videza maturantov in maturantk je bil vse do devetdesetih let 20. stoletja – rdeč nagelj. Stalnica maturitetnih praznovanj pa ostaja maturantska himna *Gaudeamus igitur*, sicer študentska pesem, katere izvor postavlja v leto 1267, današnjo obliko pa je dobila leta 1781 (C. W. Kindleben) pod naslovom *De brevitae vitae (O kratkosti življenja)*. Melodija je nastala leta 1717 (Od mature 1998: 10).

Nadaljevanje šolskih praznovanj na obletnicah mature. Generacija maturantk in maturantov ljubljanskega učiteljskega 1941, ob 30-letnici mature, Trebija 1971 (SŠM, fototeka, dar M. Račič)

Šolskih dni se spomnijo tudi nekdanje sošolke in sošolci, ko se zbirajo na obletnicah mature, ki so posebna oblika šolskih praznovanj tudi dolgo po tem, ko je šolanje končano. Nekatero generacijo sošolcev obletnice mature prirejajo bolj poredko, druge pogosto. Za posamezne, predvsem starejše generacije velja, da se dobivajo vsako leto in v pripravo teh praznovanj vložijo veliko pozornosti.

Sklep

Šolski prazniki in praznovanja nam na svoj način podajajo ogledalo družbe, kulture, dobe, načina življenja. V prispevku smo se dotaknili raznovrstne pahljače praznikov, ki so na eni strani tesno povezani z življenjem in delovanjem šole, na drugi strani pa z delovanjem ožje in širše okolice. Šolski sistem je izjemen aparat, ki ima lahko veliko moč pri oblikovanju ljudi po meri določene dobe, idej, politike, kar so skozi obdobja znali izkoriščati vlade in vladarji. Vse to je opazno pri preučevanju šolskih praznovanj. Pričujoči prispevek želi s svojim historično-etnološkim pogledom v šolske praznike in praznovanja spodbuditi nove etnološke in antropološke raziskave tako v slovenskem prostoru kot komparativno z drugimi šolskimi praznovanji po Evropi in širše po svetu.

LITERATURA IN VIRI

BALKOVEC Debevec, Marjetka

2005 Zrelostna skušnja: o čem nam pripovedujeta razstava in zbornik Matura X let. *Šolska kronika* 14, št. 2, str. 221–231.

- 2008 *V Črnomlju od nekdaj bili so veseli ... : Črnomelj v kulturnem in družabnem utripu od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne*. Črnomelj: Občina.
- 2008a Šopek spominčic iz dela učiteljice Zofije Rakušček. *Šolska kronika* 17, št. 2, str. 521–535.
- BOGATAJ, Janez
- 1997 *Gaudeamus igitur: šege in navade maturantov na Slovenskem*. Ljubljana: Državni izpitni center.
- 1998 Rituali ob maturi – šege prehoda. V: *Od mature do mature*, Mateja Ribarič, (ur.). Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- 2006 *Vivat academia, vivant professores: šege in navade maturantov na Slovenskem*. Ljubljana: Rokus.
- BURJA, Andreja
- 2004 Obiski Josipa Broza Tita v Sloveniji (1945–1980). *Kronika* 52, št. 2, str. 189–200.
- CIPERLE, Jože
- 1976 *Gimnazije in njihov pouk na Slovenskem do srede 19. stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- 1991 *Šolska spričevala*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- 148 KOKOLJ, Miroslav
- 1937/38 Kako so nekoč potujčevali mlade Prekmurce. *Mladi Prekmurec* 2, št. 5/6, str. 69–81.
- LAMPE, Evgen
- 1903 Početek protialkoholnega gibanja na Slovenskem. *Dom in svet* 16, št. 3, str. 183.
- OSTANEK, France
- 1973 Uvodna beseda. V: *5 let 100 šol*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, str. 5–6.
- RIBARIČ, Mateja (ur.)
- 1998 *Od mature do mature: zgodovinski razvoj mature na Slovenskem 1849/50–1994/95*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- SLOMŠEK, Anton Martin
- 2006 *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*. [Faksimile izd. iz leta 1857]. Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba.
- SVETEL, Boris
- 2000 Iz šolske kronike. V: *II. gimnazija Maribor: 1950–2000: zbornik ob 50-letnici*. Sajko, Marija (ur.). Maribor: II. Gimnazija. Str. 28.
- TUL, Vlasta
- 1994 *Šolska praznovanja skozi čas: katalog k razstavi*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.
- ŽABKAR, Lojze Jože
- 1991 *Izpovedi: (pesmi in dnevnik)*. Ljubljana: Križniški priorat.

ČASOPISNI VIRI

- Dolenjske novice
- 1914 Belokranjski vestnik: Črnomaljski okrajni šolski svet. 30, št. 7 (22. 5.), str. 27.
- 1914 Dolenjski praznik - belokranjska železnica otvorena. 30, št. 8 (29. 5.), str. 29.
- Pionirski list
- 1964 Veliko srečanje. 16, št. 14, str. 2.
- Popotnik
1898. Šolski muzej slovenskega in istrsko-hrvatskega učiteljstva. 19, št. 16 (25. 8.), str. 244–245
- Slovenski gospodar
- 1928 Sv. Ciril in Metod. 42, št. 27 (5. 7.), str. 6.
- Slovenski učitelj
- 1940 Vinko Brumen: Slomšek in sodobni učitelji. 41, št. 11 (5. 11.), str. 245.
- Učiteljski tovariš
- 1863 A[ndrej] Praprotnik: Čertice iz mojega popotnega dnevnika. 3, št. 18 (15. 9.), str. 281–282
- 1865 Novice: Iz Černomlja. 5, št. 16 (15. 8.), str. 253–255..
- 1912 Rudolf Horvat: Učiteljstvo in abstinenco gibanje. 52, št. 20 (17. 5.), str. 3.
- 1924 Splošne vesti: Protestiramo. 64, št. 5 (31. 3.), str. 2.

LETNA POROČILA

- 1873 Letno poročilo Uršulinskih deklških šol v Ljubljani/Jahresbericht der Ursulinnen-Mädchen-Schulen. Ljubljana: Uršulinske deklške šole. Hrani Slovenski šolski muzej, Zbirka letnih poročil.
- 1888/89 Letno poročilo štirirazredne deške in dvorazredne deklške ljudske šole v Kranji. Ljubljana: Ljudska šola v Kranji. Hrani Slovenski šolski muzej, Zbirka letnih poročil.
- 1900/1901 Letno poročilo Franc Jožefove ljudske šole v Ljutomeru. Hrani Slovenski šolski muzej, Zbirka letnih poročil.
- 1958/59 Letno poročilo III. osnovne šole v Celju. Celje: Ravnateljstvo III. osnovne šole v Celju. Hrani Slovenski šolski muzej, Zbirka letnih poročil.
- 1980 Letno poročilo osnovne šole Koper: 35 let Osnovne šole Janka Premrla - Vojka: 1945–1980. Koper: Osnovna šola Janka Premrla - Vojka. Hrani Slovenski šolski muzej, Zbirka letnih poročil.

ŠOLSKE KRONIKE

- Pionirska kronika OŠ Angele Ocepek Ljubljana, 1963/64. Original hrani Slovenski šolski muzej, razstavna zbirka, inv. št. 2401.
- Šolska kronika osnovne šole Borovnica, 1897/98, 1918/19. Prepis originala, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- Šolska kronika osnovne šole Črnomelj, 1911/12, 1931/32. Original hrani Osnovna šola Mirana Jarca Črnomelj.
- Šolska kronika štirirazredne ljudske šole v Kostanjevici (na Krki), 1890, 1906/07, 1918/19. Original hrani Slovenski šolski muzej, arhivska zbirka, fasc. 25/1.
- Šolska kronika osnovne šole v Lozicah, 1948. Original hrani Slovenski šolski muzej, Zbirka letnih poročil.

ROKOPISNI VIRI

- Božičnica 1930–1940: poročilo o božičnici na državni ljudski šoli v Kovorju, zapisal šolski upravitelj Ivan Bertoncelj. Original hrani hčerka Mira Hiršel, Ljubljana.
- Pisma učiteljice Zefi Rozman. Suhor (v Beli krajini), 21. junij 1916. Fotokopijo hrani Slovenski šolski muzej.
- Spominski zapis Mire Hiršel: Učenci v stiski. Original hrani Slovenski šolski muzej.

BESEDA O AVTORICI:

Marjetka Balkovec Debevec, mag., je muzejska svetnica v Slovenskem šolskem muzeju.

Ob raznovrstnem muzejskem delu je pripravila več razstav, med drugim del stalne razstave *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, razstavo o maturi, o šolstvu v prvem povojnem obdobju, o oblačilnem videzu učencev in učiteljev skozi čas in druge. Razstave so bile obogatene z različnimi spremljevalnimi prireditvami (okrogle mize, delavnice, predavanja) ter s publikacijami in razstavnimi katalogi. S temami iz dediščine šolstva in vzgoje sodeluje na seminarjih in simpozijih tako doma kot v tujini. Je tudi urednica in avtorica člankov v muzejski reviji: *Šolska kronika, zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje* (od leta 2000 naprej uredila 11 zvezkov). Med samostojnimi publikacijami je objavila *Etnološko topografijo občine Metlika* (1994), publikaciji o črnomaljskem gasilstvu (1991, 2001), *V Črnomlju od nekdaj bili so veseli ...: Črnomelj v kulturnem in družabnem utripu od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne* (2008). Od 2011 do 2013 sodeluje kot podpredsednica, nato kot članica izvršnega odbora Slovenskega etnološkega društva.

ABOUT THE AUTHOR:

Marjetka Balkovec Debevec, MA, is a museum adviser with the Slovenian School Museum. In addition to performing a variety of museum tasks, she has curated several exhibitions, among others a section of the permanent exhibition *Education in Slovenia through the centuries*, exhibitions on *matura* (A-levels), education in the first post-war period, the dressing styles of pupils and teachers through time, and other themes. The exhibitions were enhanced with various accompanying events (round tables, workshops, lectures), as well as publications and exhibition catalogues. She regularly participates in seminars and symposia dedicated to the heritage of schooling and education in Slovenia and abroad. She is the editor and author of articles in the museum's journal *Šolska kronika, zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje* (and has edited 11 volumes since 2000). Independent publications: *Etnološka topografija občine Metlika* (1994), a publication on fire fighting in Črnomelj (1991, 2001), *V Črnomlju od nekdaj bili so veseli ...: Črnomelj v kulturnem in družabnem utripu od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne* (2008). From 2011 to 2013 she acted as vice chairwoman of the Slovene Ethnological Society, and since 2013 as a member of its executive committee.

POVZETEK

Delovanje in življenje šole je bilo vedno vpeto v širša družbenopolitična, kulturna in gospodarska dogajanja in razmere. Še zlasti se je prepletenost vseh teh dejavnikov odražala (in se odraža) v šolskih praznovanjih. Prazniki so sestavni del šolskega leta in šolskega dela. V prispevku obravnava šolskih praznikov in praznovanj sega predvsem v čas od druge polovice 19. stoletja naprej, predstavljeni pa so v treh večjih sklopih :

1. prazniki in pomembni dogodki v kraju,
2. prazniki kot del državne, domoljubne, ideološke vzgoje in
3. prazniki ob začetku in koncu šolskega leta ter ob koncu šolanja.

V prvem sklopu avtorica poudarja, da so na vseh pomembnejših prireditvah v kraju sodelovali tudi šolarji in učitelji. Predstavljeni so primeri praznovanj ob cerkvenih in državnih praznikih, ob prihodih pomembnih gostov v kraj, ob novih stavbnih, prometnih, industrijskih in drugih pridobitvah.

V drugem sklopu šolskih praznikov so zlasti izpostavljene državna, domoljubna in ideološka vzgoja, ki je v šoli potekala na več ravneh. Izrazito se je odražala v praznovanju osebnih praznikov in različnih dogodkov v povezavi z vladarjem in njegovo rodbino. Sledijo primeri iz obdobja habsburške monarhije s cesarsko vladavino, iz obdobja Kraljevine Jugoslavije z vladarji Karadjordjevići in iz časa socialistične Jugoslavije s predsednikom Titom.

Tretji sklop šolskih praznovanj zajema šolska praznovanja od prvega šolskega dne do obletnic matur; še najbolj so povezana z osebnim doživljanjem vsakega posameznika. Začetek šole je bil vedno povezan s posebnimi pripravami in praznovanjem, prav tako je bila pozornost namenjena zaključku šolskega leta. Zlasti slovesni so bili zaključek šolanja (mala in velika matura), končni šolski izleti, valeta, maturantski ples. Kot nadaljevanje šolskih praznovanj so predstavljene obletnice mature.

Avtorica v prispevku podaja pregled šolskih praznovanj v različnih obdobjih in jih povezuje s sodobnim šolstvom.

SUMMARY

The activities and life in a school always reflect wider socio-political, cultural, and economic developments and conditions. The close interlinkage between all these factors has always shown in school celebrations. School festivals are an integral part of the school year and activities. The article presents school festivals, especially from the second half of the 19th century onwards, in three major groups:

1. Local festivals and important events.
2. Festivals as part of civic, patriotic, or ideological education.
3. Festivals at the beginning and end of the school year and at the completion of schooling.

In the first group the author emphasizes that pupils and teachers participated in all important local events. She presents examples of celebrations of church and state holidays, welcoming important visitors, openings of new buildings, traffic, industrial, or other infrastructure.

The second group of school festivals is mainly dedicated to the civic, patriotic, or ideological education carried out in schools at several levels, and most explicitly in the celebration of the personal anniversaries and various events related to the country's ruler and his family. This is followed by examples from the period of the Habsburg monarchy and its imperial rule, that of the Kingdom of Yugoslavia and the Karadjordjević dynasty, and from the period of socialist Yugoslavia and its president Tito.

The third group of school festivals includes celebrations ranging from the first school day to the anniversaries of secondary school graduation; these are largely related to the individual's personal experiences. The beginning of the school year has always been connected with special preparations and celebrations, and equal attention has been dedicated to the end of the school year. Particularly festive events were the completion of secondary education (*matura* - AS and A-levels), final school excursions, primary school graduation balls, and secondary school graduation balls. The anniversaries of secondary school graduation function as a continuation of school celebrations.

The article presents an overview of school festivals in different periods and relates them to contemporary schooling.